

адаптації змісту навчання образотворчої діяльності до особливостей психофізичного розвитку кожної дитини. Використання нетрадиційних технік, інноваційної корекційно-розвивальної методики, різноманітних методів, прийомів, видів роботи з дитиною, сприятиме позитивному навчально-корекційному результату. Зміст умов означених блоків визначався результатами експериментального дослідження проблеми формування основ образотворчої діяльності у дошкільників із синдромом Дауна.

Література

1. Гаврилушкина О.П., Соколова Н.Д. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников // Кн. Для воспитателя. – М.: Просвещение, 1985. – С. 42-50.
2. Омелянович І. М. Особливості просторового орієнтування у дітей із вадами інтелекту // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наук. пр. – Вип. 1 (3). – К.: Університет “Україна”. – 2004. – С. 181-186.
3. Сакулина Н.П., Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду (пособие для воспитателей). – М.: Просвещение, 1982. – С.170-182.
4. Чеботарьова О.В. Індивідуальне навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату.: Монографія. – К.: «ЛІТО», 2007. – С 83-94.

УДК 316.614.6-056.262:316.277

Рецензент

Покутнева С.О.

*Кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник*

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ АЛЬФРЕДА ШЮЦА В ВИВЧЕННІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НЕЗРЯЧИХ

Мосежна Л.О.

У даній статті зроблено спробу пояснення можливостей застосування методів феноменологічної соціології А.Шюца в вивченні проблем інтеграції незрячих у сучасне суспільство. Феноменологічна соціологія прагне розкрити процеси становлення людських уявлень від індивідуального до універсального, виходячи з припущення, що саме на основі суб'єктивного досвіду відбувається процес становлення колективного і об'єктивного. Саме тому доводиться, що на основі методів, запропонованих А.Шюцем, коли мікрорівень є основою, на якій можна реконструювати макрофеномени, можливо через вивчення окремих доль інвалідів по зору вийти на узагальнюючий рівень розуміння проблем їх інтеграції у суспільство.

***Ключові слова:** Феноменологічна соціологія, інтеграція, інваліди по зору, повсякденність, життєвий світ, суспільство.*

К вопросу использования феноменологической социологии Альфреда Шюца в изучении проблемы социальной интеграции незрячих

В данной статье сделана попытка применения возможностей использования феноменологической социологии А. Шюца в изучении проблем интеграции незрячих в

современное общество. Феноменологическая социология стремится раскрыть процессы становления человеческих представлений от индивидуального к универсальному, исходя из предположения, что именно на основе субъективного опыта происходит процесс становления коллективного и объективного. Именно поэтому доказываем, что на основе методов, предложенных А. Шюцем, когда микроуровень есть основанием, на котором можно реконструировать макрофеномены, возможно через изучение отдельных судеб инвалидов по зрению выйти на обобщающий уровень понимания проблем их интеграции в общество.

Ключевые слова: феноменологическая социология, интеграция, инвалиды по зрению, повседневность, жизненный мир, общество.

On the use of phenomenological sociology A. Schutz in the study of the social integration of the blind

An attempt of adaption of amenity of phenomenological sociology by A. Shyuts in the case study of the blind integration into cotemporary society has been made in this article. Phenomenological sociology aims to open process of establishment of human understanding from individual to universal based on the assumption that exactly on the ground of subjective experience occurs the process of establishment of collective and objective. That is why it is proved (demonstrated) that on the basis of methods posed by A. Shyuts when microlevel is a foundation on which one can reconstruct macrophenomena it is possible through the study of individual fates of sight-disabled people to come to a general level of understanding of the problems of their integration into society.

Keywords: *phenomenological sociology, integration, sight-disabled people, humdrum, lifeworld, society.*

Сліпі, як і інші особи з обмеженими можливостями хочуть розвивати і реалізувати свої можливості не менше, ніж зрячі. Молоді інваліди мріють про гарну освіту, про власний заробіток, про достойне життя і незалежність, про можливість самовираження в середовищі здорових людей. Отримання якісної освіти, оптимальний вибір професії є необхідним фундаментом для реалізації потенціалу людей з обмеженими можливостями, для їх соціальної інтеграції.

Однак, навіть сьогодні, серед успішно інтегрованих незрячих побутує думка про те, що найбільшою перешкодою для них була не сліпота, а ставлення зрячих, здебільшого неадекватне, і відсутність умов для реалізації власних можливостей.

По-перше, набуває актуальності проблема зміни відносин і взаємозв'язків соціуму й людей з вадами зору, в сприйнятті яких переважають стереотипи жалості, оцінки як некорисних для суспільства.

По-друге, більшість населення не розуміє, що маючи професію, володіючи потенційними можливостями брати участь у житті суспільства, інвалід не завжди може реалізувати їх, тому що здорові люди не хочуть

вступати з ними у контакт, не хочуть перейматися проблемами «Інших», (особливо це стосується інвалідів по зору).

Спробуємо цю проблему розглянути під кутом феноменологічної соціології, яскравим уособленням якої є видатний американський соціолог Альфред Шюц (1899-1959). Повсякдення та життєвий світ – ось ті наріжні камені, на яких побудував своє бачення самоорганізації людства та співвідношення індивідуального та соціального А.Шюц.

Реальність світу полягає в тому, що він складається з унікальних окремих подій і явищ. Це – не особлива реальність, а певний її зріз, адекватна реконструкція якого неможлива без урахування специфіки форм організації соціуму: мікрогруп і мікроструктур, шарів, класів, верств, форм практик, світоглядних уявлень, вірувань, естетичних і етичних цінностей, характерних для відповідних структур.

Але діють не структури, а індивіди, особистості. Насправді, коли ми говоримо, наприклад, що соціальні класи діють, виходячи з своїх інтересів, ми все одно маємо на увазі діючих людей, з'єднаних певним чином. Звичайно ж, якщо індивіди розглядаються самі по собі, це означає відмову від соціологічного бачення і розуміння. Але починати з індивіда діючого не означає заперечувати систему. Швидше слід говорити про специфічну концептуалізацію відносин між ними.

Вибір індивідуального аспекту не означає несумісність з вибором аспекту соціального: індивідуальне покликане зробити можливим новий підхід до соціального через нитку приватної долі – чи особистості, чи їх групи. А за цією долею проступає уся єдність соціального простору і часу, увесь клубок соціальних зв'язків, в який вона вписана.

Так, вивчаючи траєкторії приватних біографій незрячих людей, не можна не згадати, що за зауваженням Л.С. Виготського, вся культура людства в своїй культурно-історичній теорії розрахована на людину, що володіє всіма п'ятьма органами почуттів і, в першу чергу, так званими гностичними видами чутливості, які відіграють вирішальну роль у пізнанні навколишнього світу.

Порушення зору ускладнює отримання інформації, негативно позначається на всіх процесах життєдіяльності. Особистість інваліда по зору формується і розвивається у відповідності з тими ж закономірностями, що й особистість, яка нормально бачить. Порушення зорових функцій впливає на окремі компоненти особистості, так як більша частина інформації від 70 до 90% надходить до людини через зорову систему, але не в такій мірі, щоб радикально перебудувати особистість незрячого. [1,с.38]

При цьому, розглядаючи будь-який індивідуальний «казус», всіляка спроба його осмислення вимагає якимось «співвіднести» його з навколишнім соціальним світом, з аналогічними або, навпаки, відмінними від нього соціальними явищами. Цього можна досягти тільки на основі усвідомленого звернення до масового матеріалу, тобто з урахуванням певної глобальності. Будь-яка спроба замкнутися в ізольованому, «мікроскопічному» відчутті окремих казусів означала б кінець осмислення оточуючого соціального світу. Тим часом, така ж значуща і зворотна установка: осмислити глобальне можна тільки з урахуванням того, що воно реалізується лише в індивідуальному. На наш погляд, очевидна плідність пропонованих підходів, коли мікрорівень є основою, на якій можна реконструювати макрофеномени. Одним із теоретичних засобів цього підходу є феноменологія.

Феноменологічна соціологія прагне розкрити процеси становлення людських уявлень від індивідуального до універсального, виходячи з припущення, що саме на основі суб'єктивного досвіду відбувається процес становлення колективного і об'єктивного.

Це поступове об'єктивування детально описується А.Шюцем. Механізмами його реалізації виступають ідеалізація і типізація, оскільки досвід, до якого ми звертаємося в повсякденному житті, є певною схемою, що систематизує «наявний запас знань». Наявне знання завжди доступне і може бути використане - тому воно і повинно бути структуровано. Структура означає також взаємний зв'язок - жоден об'єкт не «сприймається нами як ізольований, оскільки спочатку пов'язаний з попереднім досвідом».[2,с.129] Попередній

досвід за визначенням є типовий, він не може бути простою сукупністю розрізнених фактів: ми звично відносимо кожен річ до певної групи, тобто займаємося класифікацією об'єктів.

На думку А.Шюца, будова соціального світу виявляється в типових конструкціях повсякденного мислення. По-перше, ми ділимо людей по тимчасовому критерію на сучасників, наступників і попередників. Всі три групи роблять певний вплив на нас, тобто зв'язок є у будь-якому випадку, але розрізняється його інтенсивність. Сучасники нам, зрозуміло, ближче, ніж решта категорій, і зрозуміти їх простіше, хоча обмеження є і тут. Якщо ми поділяємо не тільки час, але і простір, то ми, в термінології А.Шюца, партнери. Партнери вступають у прямі міжособові відносини, але зовсім необов'язково є близькими людьми, просто в даний момент їм доступний один і той же «шматок» світу. «Інший і його дії, недоступні моєму безпосередньому спостереженню, пояснюються при цьому як прості приклади, зразки даного типу особи».[2,с.133]

Про це ж говорять учні А.Шюца П.Бергман та Т.Лукман - «важливим елементом сприйняття інших в повсякденному житті є безпосередність або опосередкованість такого переживання. У будь-який даний момент часу можна говорити про партнерів, з якими я взаємодію в ситуації віч-на-віч і про тих, хто є лише сучасниками, про яких у мене можуть бути більш менш глибокі спогади або про кого я знаю лише з чуток. У ситуації віч-на-віч у мене є безпосередня даність мого партнера, його дій, атрибутів і так далі. Інакше — у випадку з сучасниками, про них у мене є лише більш менш достовірне знання. Більш того, я повинен враховувати своїх партнерів по взаємодії в ситуації віч-на-віч, тоді як всього лише про сучасників я можу, але не зобов'язаний думати. Анонімність зростає у міру того, як я віддаляюся від партнера до сучасника, оскільки анонімність типізацій, за допомогою яких я «схоплюю» партнерів в ситуаціях віч-на-віч, постійно «збагачується» безліччю ознак конкретної людини» [3,с.26].

Отже, не дивно, що значна частина незрячих не планує професійної діяльності, вважаючи її неможливою для інваліда в нинішніх соціально-економічних умовах і розраховуючи на пенсію та допомогу батьків. В реаліях сліпих світ зрячих людей, та їх світ рідко стають «партнерами по взаємодії віч-на-віч». Зазначимо, що нині більша частина незрячих перебуває на опікуванні рідних, отримуючи мінімальну пенсію.

А.Шюц аргументує висновок про те, що типізація збільшується разом із зростанням анонімності, тобто чим менше ми знаємо людину, тим більшу частину його образу «домислюємо» за зразком відомих нам людей подібного статусу. Суб'єктивні риси окремих індивідів замінюються для нас об'єктивними типами дії. Важливим висновком для феноменолога стає теза про недоступність індивідуального Я іншому - ми завжди сприймаємо тільки типову конструкцію. Ідеалізація припускає своєрідне стирання індивідуального, хоча скоювана дія завжди конкретна: унікальні обставини, ситуація суб'єкта в різні моменти часу, тому жодна дія не може повторюватися хоча б двічі.

Така ситуація породжує питання: як взагалі можливе розуміння? І відповідь, запропонована А.Шюцем, достатньо проста, і рішення слід шукати не в абстрактному теоретизуванні, а в повсякденному, буденному мисленні.

Він робить висновок, що повсякдення - це не тільки ідеальний об'єкт для соціологічних досліджень, але і можливість для соціальних наук, нарешті, розв'язати свої методологічні непорозуміння, орієнтуючись на ті розумові процеси, які здійснює буденне мислення.

Життєвий світ, базове для А.Шюца поняття, - це світ повсякдення, і саме тому, що останнє опиняється в такому привілейованому положенні, він набуває свого особливого значення для соціального пізнання, будучи джерелом багатьох наукових понять. Це, як вже наголошувалося, - світ природної установки кожної окремої людини, його безпосереднє оточення. Звідси неважко зробити висновок, що таких світів безліч, оскільки кожен живе в певній ситуації, яку А.Шюц називає біографічною.

Біографічна ситуація завжди унікальна, унікальний і досвід, що є у кожного. Процес придбання цього досвіду і питання про те, як він стає соціальним (точніше, чому він спочатку є соціальним), найбільш важливий для феноменолога. Ми входимо в контакт зі світом і переживаємо момент цієї взаємодії, не замислюючись про його значення. Проте ці переживання накопичуються в свідомості. Завдяки власному досвіду взаємодії, ми в змозі конструювати власний світ - ситуацію. Коли встановлюється зв'язок з досвідом інших, виникає значення - власне соціальне. Тепер залишається відмітити, що люди інтерпретують світ на основі попередніх переживань - своїх власних або одержаних від предків (на основі особистого або історичного досвіду).

Це особливо важливо при вивченні незрячих людей – втрата зору заважає пристосувати сліпих до життя в соціокультурному середовищі. У багатьох незрячих спостерігається бідність і неадекватність уявлень про зовнішній світ, низька самооцінка, неадекватний рівень сподівань, агресивність, егоцентризм, низька активність, страх бути відкинутим, конформізм, боязливість самостійності, невміння вербалізувати свої негативні переживання.

Але життєвий світ є інтерсуб'єктивним - підтримує упевненість людини в світі і в самих собі. Людина користується тією ж знаковою системою, що і «інші», отже, разом з «іншими» опановує цією системою (однією на всіх) чи приймає участь в її створенні. Очевидно, соціум надає людині знакову систему, але при цьому людина має нагоду трансформувати її так чи інакше, оскільки в процесі життя приймає участь в розвитку соціальних взаємодій, приймаючи на себе різні ролі, виробляючи нові символи, необхідні для трансформації створеного діями людини соціуму.

Таким чином, розглянувши основні елементи феноменологічної соціології А.Шюца, можемо стверджувати, що спираючись на її здобутки, є цілком ймовірним побудувати дослідження адаптаційних практик інвалідів по зору саме на її засадах.

Література:

1. Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры [Текст] / Л.С. Выготский, М.Г. Ярошевского. - М.: Институт практической психологии, Воронеж: Модек, 1996. - 335 с.
2. Щюц А. Смысловая структура повседневного мира. - М. «Алетейя», 2003, 334с.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Бергер П., Лукман Т — М.: “Медиум”, 1995.

УДК 159.922.76-056.36:616.891

*Рецензент: Макарчук Н.О.
кандидат психологічних наук,
заступник директора*

з науково-експериментальної роботи

Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НЕВРОТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ЛЕГКОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Орлов О.В.

В статті здійснюється аналіз основних концептуальних підходів до проблеми формування невротичних розладів в дітей та підлітків з легкою розумовою відсталістю, висвітлюються сучасні погляди на причини, форми та особливості перебігу неврозів в умовах психічного дизонтогенезу.

***Ключові слова:** психічний дизонтогенез, невроз, неврозоподібний стан, легка розумова відсталість.*

К проблеме формирования невротических расстройств у детей и подростков с легкой умственной отсталостью

В статье проводится анализ основных концептуальных подходов к проблеме формирования невротических расстройств у детей и подростков с легкой умственной отсталостью, освещаются современные взгляды на причины, формы и особенности протекания неврозов в условиях психического дизонтогенеза.

***Ключевые слова:** психический дизонтогенез, невроз, неврозоподобное состояние, легкая умственная отсталость.*

The problem of neurosis formation in children and adolescents with mild mental retardation

The article is dedicated to the analysis of the fundamental conceptual approaches to the problem of neurosis formation in children and adolescents with mild mental retardation. The article highlights the modern views on the causes, forms and features of neuroses course in conditions of psychic dysontogenesis.

***Keywords:** psychic dysontogenesis neurosis, neurosis-like state, mild mental retardation.*

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується підходом до людини як до самоцінності, незалежно від її статі, віку, приналежності до певної етнічної чи соціально-економічної групи. Гуманітарні науки сьогодні все частіше звертаються до питання якості життя окремої людини, частіше фокусуються на індивідуальному в системі соціальних відносин. Особистість, як правило, зароджується і розвивається в соціальному